

Prof. dr hab. Romuald Huszcza

Katedra Językoznawstwa Ogólnego,
Wschodnioazjatyckiego Porównawczego
i Bałtystyki UW
Zakład Językoznawstwa Ogólnego
i Wschodnioazjatyckiego
Pracownia Leksykografii Polsko-Japońskiej

Instytut Orientalistyki UJ
Zakład Japonistyki i Sinologii

Recenzja rozprawy doktorskiej **mgr Aleksandry Jarosz**
pt. **„Nikolay Nevskiy's Miyakoan Dictionary: Reconstruction
from the Manuscript and its Ethnolinguistic Analysis.
Studies on the manuscript”**

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska stanowi niezwykle starannie przygotowane opracowanie filologiczne, etnolingwistyczne oraz dialektologiczne materiałów dialektalnych z riukiuańskiego dialektu (regiolektów) wysp Miyako, zebranego w latach 1921-1928 przez rosyjskiego etnografa Mikołaja Newskiego. Kompilator tych materiałów i zarazem badacz kultury, twórczości ludowej i systemu wierzeń mieszkańców wysp Miyako należał do szerszego grona uczonych rosyjskich, takich jak Konrad, Poliwanow, Jelisiejew i inni, którzy zajmując się Japonią i jej cywilizacją mogli – przynajmniej w pierwszym okresie swojej aktywności badawczej – zetknąć się bezpośrednio z językiem i mieszkańcami Wysp Japońskich. Przeto podjęty przez Autorkę pomysł zajęcia się dorobkiem i wkładem japonistyki rosyjskiej do poznania całego obszaru języka japońskiego i utrwalonego w nim piśmiennictwa w całym jego bogactwie należy przyjąć z wielkim uznaniem. Uznanie to powinno być tym większe, że chodzi tu o badania w dziedzinie riukiuanistyki, jako szczególnej dyscypliny japonistycznej (arealowej), uprawianej częściej – co jest charakterystycznym

rysem naszych czasów – jako etnolingwistyka poza Japonią i jako dialektologia w samej Japonii.

W szczególności osoba Newskiego i jego dorobek w pełni zasługują nie tylko na przypomnienie, ale na głębszą analizę, ocenę i – co w tym wypadku ma szczególne znaczenie – na przywrócenie jego dokonań zdecydowanie szerszemu niż do tej pory kręgowi specjalistów. Zadanie to będzie w tym wypadku o tyle łatwiejsze, że autorka rozprawy przygotowała ją w języku angielskim. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż dramatyczne zakręty historii dwudziestego stulecia w Rosji Sowieckiej i późniejszym ZSRR wyjątkowo brutalnie odcisnęły się na losach życiowych i na twórczości naukowej m.in. właśnie Newskiego. Sam autor, rozstrzelany w 1937 roku razem z japońską żoną, uniknął w znacznej mierze trudnej konieczności angażowania się politycznego po stronie totalitarnego reżimu stalinowskiego, w odróżnieniu na przykład od innej ofiary czystek stalinowskich, wybitnego lingwisty i japonisty, Eugeniusza Poliwanowa.

Z dysertacji mgr Jarosz dowiadujemy się, że przedłużony z uwagi na niesprzyjające okoliczności zewnętrzne w ojczyźnie niemal do końca lat dwudziestych pobyt naukowy Newskiego w Japonii umożliwił mu znaczne rozszerzenie aktywności badawczej i zebranie cennych danych językowych, które opracowywane obecnie przez młode pokolenie japonistów, takich jak właśnie autorka niniejszej rozprawy, nabierają nowej wartości.

Z tej perspektywy wkład, jaki wnosi mgr Aleksandra Jarosz swoją rozprawą nie tylko do poznania dokonań Newskiego w zakresie riukiuanistyki, ale także do ogólnego rozwoju wiedzy na temat dialektów Miyako, jest znaczący i zasługuje na niezwykle pochlebna ocenę. Jest to bowiem wkład wnoszony przez młodą badaczkę reprezentującą przede wszystkim językoznawstwo japonistyczne, w tym szczególnie etnolingwistykę i dialektologię w sytuacji, gdy całość dokonań Newskiego zamyka się przede wszystkim w dziedzinie etnografii, antropologii, religioznawstwa oraz badań nad przekazywaną ustnie literaturą ludową.

Z tego punktu widzenia zatem nie jest to bynajmniej wyłącznie praca edytora spuścizny naukowej, naukowego komentatora, korektora i redaktora. Autorka rozprawy potraktowała materiał językowy zebrany przez Newskiego jako cenną bazę źródłową do własnego projektu badawczego, będącego twórczym rozwinięciem dokonań Mikołaja Newskiego, a mianowicie do odtworzenia pełniejszego obrazu całości systemu językowego wysp Miyako i

jego odmian, w tym jego systemu fonologicznego, morfologii, struktury kategorii gramatycznych a nawet składni.

Niezależnie od tych stwierdzeń, w oczywisty sposób mogą się tu zarysować różnice zdań i stanowisk, wynikające nie tylko z odmiennych założeń i kryteriów opisu rozbitcia językowego terytorium Archipelagu Japońskiego i obszarów przyległych, ale także z zasadniczych rozbieżności powstających na granicy etnolingwistyki oraz dialektologii. Jak dobrze wiadomo, ta pierwsza dyscyplina traktuje rozmaite etnolekty jako bardziej autonomiczne systemy językowe, jest bardziej skłonna przypisywać im status samodzielnego języka raczej niż dialektu, preferuje bardziej posługiwanie się innymi jednostkami językowymi, takimi właśnie jak *etnolekt* czy *regiolekt*. Interesuje ją przede wszystkim status społeczny etnolektów, perspektywy ich przetrwania w sytuacji zagrożeń egzystencjalnych, których źródłem może być polityka językowa czy też (nie zawsze wyłącznie politycznie) generowane tendencje do unifikacji i standaryzacji czy też zaniku odrębności dialektalnych i regionalizmów. Etnolingwistykę wreszcie interesuje także język określonej mikrosocjeczności jako utrwalony obraz jej kultury, tradycji czy systemu wierzeń.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że tego rodzaju podejście do dialektów Wysp Miyako cechowało postawę badawczą Newskiego, ucznia wybitnego etnografa rosyjskiego, a wcześniej zesłańca syberyjskiego i badacza tamtejszych narodów, Lwa Szternberga, którego postawa badawcza w etnografii rosyjskiej zyskała nawet miano „metody Szternberga”. Jej istotą była dążność do traktowania języka jako podstawowego źródła danych etnograficznych, które badacz powinien wykorzystywać w pierwszej kolejności. Postawa ta zbliżała etnografię do lingwistyki jeżeli nie metodologicznie to w znacznej mierze materiałowo bądź faktograficznie. Sam Newski, mimo że nigdy nie uprawiał lingwistyki w pełnym sensie tego słowa, to wielokrotnie jednak deklarował swoje zainteresowania dla tej dyscypliny i pozostawił w swoim dorobku kilka przyczynków o charakterze badawczym, związanych z genezą języka, etymologią czy fonologią.

Tak więc, doktorantka miała przed sobą wyraźnie zarysowane pole badań i cel badawczy, który zdecydowanie wyrasta ponad zasób materiałów i danych językowych zebranych i opracowanych etnograficznie przez samego Newskiego i kieruje całość analiz i obserwacji ku dziedzinie etnolingwistyki i dialektologii. Ta druga dyscyplina bowiem odmiennie traktuje tego rodzaju źródła.

Tradycyjnie ukształtowana dialektologia funkcjonuje przede wszystkim w ramach pojedynczego obszaru językowego i przez długi okres miała charakter diachroniczny, była nauką pomocniczą dla historii języka. Fakty dialektalne były traktowane w kategoriach archaizmów oraz innowacji a samo rozbieżenie obszaru językowego układało się w takich diachronicznie motywowanych klasyfikacjach jako opozycja języka i poszczególnych ugrupowań dialektalnych wyższego i niższego rzędu.

Praktyka ta występowała również w dialektologii japońskiej, gdzie dialekty właściwego obszaru językowego, nazywanego *hondo* 本土 (właściwe japońskie terytorium językowe) były przeciwstawiane dialektom Riukiu. Dialekty te miały status nie tylko peryferyczny, ale także – w perspektywie diachronicznej – stanowiły najwcześniej oddzielony od terytorium japońszczyzny obszar dialektalny. Między badaczami japońskimi a badaczami wywodzącymi się spoza Japonii ukształtowała się charakterystyczna różnica oglądu: pierwsi skłonni byli używać terminu *Ryūkyū hōgen* 琉球方言 ‘dialekty Riukiu’, podczas gdy drudzy częściej podkreślali językową odrębność obszaru Riukiu od japońszczyzny i mimo nienegowalnego pokrewieństwa używali raczej określenia *język riukiuański* (*Ryūkyūgo* 琉球語) i jego dialekty.

W rozprawie mgr Jarosz możemy zauważyć charakterystyczny dualizm i dążenie do uwzględnienia w analizie obu tych perspektyw. Z jednej strony bowiem mamy tutaj opis systemu językowego dialektów Miyako, sporządzony zgodnie z metodologią immanentnie lingwistyczną, z dokładną analizą mikrosystemów fonologicznych, morfologicznych, leksykalnych (czyli z całkowicie filologiczno-dialektologicznym uporządkowaniem materiału językowego oraz tekstów folklorystycznych zebranych przez Newskiego). Autorka traktuje zasób haseł zebrany przez Newskiego podobnie jak traktuje się słownictwo gwarowe w dialektologii, opracowywane na podstawie kwestionariuszy do badań dialektalnych w oparciu o pojęciową czy pojęciowo-dziedzinową klasyfikację wyrazów i form. Sam Newski najwyraźniej posługiwał się w swoich badaniach tego typu standardami badawczymi, gdyż były to standardy nie tylko dialektologiczne, ale także etnograficzne w XIX i XX stuleciu.

Z drugiej jednak strony, Autorka wyraźnie zabiega o uwzględnienie podejścia etnolingwistycznego, zarysowuje środowisko i status socjolingwistyczny języka czy też języków Miyako jako systemów językowych używanych przez mikrospołeczności wyspiarskie i już wówczas poddanych

coraz bardziej nasilających się wpływom ogólnej, standardowej japońszczyzny, której źródłem upowszechniania były szkoły oraz urzędy. Z dialektologii a nie z etnolingwistyki został też zaczerpnięty sposób konfrontacji materiału językowego z Miyako z jego ekwiwalentami w japońszczyźnie ogólnej. Te ostatnie zresztą pełnią swoją rolę pomocniczych, leksykograficznych definicji materiału językowego od najdawniejszych etapów badań tego typu i były w taki sposób wykorzystywane przez samego Newskiego, co Autorka rozprawy traktuje jako metajęzyk.

Również przywoływane przez Autorkę rozmaite podziały i klasyfikacje jednostek japońskiego terytorium językowego w znacznej mierze odnoszą się do lingwistyki historycznej, np. hipoteza o wspólnym prajęzyku dla współczesnych „języków japonicznych” wraz z próbą podważenia przyjmowanego dotąd powszechnie, ale roboczo statusu japońszczyzny jako języka izolowanego, chociaż silnie zróżnicowanego dialektalnie. Etnolingwistyka wydaje się w tym miejscu rywalizować z językoznawstwem historyczno-porównawczym, co w rozprawie może wprowadzać pewien dysonans perspektyw obserwacyjnych, ale musimy pamiętać, że wszelkie klasyfikacje genealogiczne języków i próby określania szczebli takiego podziału muszą uwzględniać przede wszystkim fakty diachroniczne. Ich podstawą nie mogą być dzisiejsze ustalenia etno-, socjo- i antropolingwistyczne, gdyż tak ujmowane rozbieżności językowe nie jest interpretowane w zgodzie z metodologią ściśle lingwistyczną.

Nie jest to oczywiście problem jedynie samej tej rozprawy, ale, jak się wydaje, precyzyjne rozgraniczanie celów badawczych, metodologii i potencjalnych rezultatów powinno być w pełni uświadamiane przez badaczy. Innymi słowy, kategorie czy zjawiska społeczne, antropologiczne stanowią odmienną sferę dociekań oraz argumentów naukowych niż kryteria czysto typologiczno-lingwistyczne. Co więcej, także perspektywa diachroniczna oraz synchroniczna, przy czym ta druga – jak się wydaje – o wiele bliższa etnolingwistyce niż tradycyjnej dialektologii, również w istotny sposób rzutuje na uzyskiwane wyniki.

Z tego punktu widzenia postawa badawcza Autorki rozprawy jawi się jako pewien kompromis między dialektologią a etnolingwistyką, chociaż nie jest wykluczone, że mógłby to być kompromis między etnograficzno-dialektologicznym nastawieniem Newskiego z pierwszych dekad ubiegłego stulecia a zdecydowanie bardziej etnolingwistycznym nastawieniem Autorki rozprawy. Poważna dyskusja na temat szkół i dokonań w zakresie

riukiuanistyki jak również jej statusu jako części składowej językoznawstwa japonistycznego mogłaby być z tego powodu wielce obiecująca.

Co prawda, z czysto etnolingwistycznych motywów, Autorka proponuje nowe usytuowanie dialektów Miyako wraz z całym ugrupowaniem dialektów riukiuańskich wobec japońszczyzny jako odrębnego kompleksu językowego. Zgodnie z tym tokiem myślenia, japońszczyzna przestaje być językiem izolowanym, a staje się częścią nowej rodziny japońskiej i taki konglomerat języków dopiero trzeba byłoby na nowo zdefiniować, chociaż próby w tym kierunku zostały już zapoczątkowane i nadal kontynuowane. Co prawda, z tej perspektywy, w której należy brać pod uwagę także bardzo rozległą problematykę lingwistyki kontaktowej – a więc wzajemnych wpływów i kontaktów, w których orbicie znajdował się obszar językowy riukiuański przez wiele stuleci – dane dyskutowane przez Autorkę również wydają się ważne i cenne poznawczo.

W materiale językowym z dialektów Miyako pojawiają się bowiem często formy językowe z jednej strony odzwierciedlające archaizmy, zgodne ze starojapońskim, z drugiej natomiast formy, które nawet po uwzględnieniu osobliwości fonologicznych, charakterystycznych dla Miyako, zdają się być bliższe późniejszym stanom japońszczyzny i w tym zakresie lingwistyka kontaktowa powinna mieć niewątpliwie coś do powiedzenia.

Jeśli chodzi o kompozycję rozprawy i o sposób jej przygotowania to należy zauważyć, że jest ona z jednej strony zarówno reedycją jak i uporządkowaniem pierwotnego projektu leksykograficznego samego Newskiego, który zamierzał opracować słownik dialektu Miyako na podstawie tematycznej kategoryzacji słownictwa, z drugiej zaś – realizacją własnego projektu badawczego Autorki, a mianowicie stworzenia monografii tego dialektu jako obrazu jego systemu fonologicznego, morfologicznego, leksykalnego i syntaktycznego z czasów, które pokrywa materiał leksykalny. Mgr Jarosz wykazuje się tutaj bardzo biegłym opanowaniem metodologii lingwistycznej, a swoje analizy i obserwacje wzbogaciła o niezwykle obszerną bazę bibliograficzną. Lista opracowań wykorzystanych przez Autorkę jest imponująca i obejmuje około dwieście pozycji, w ogromnej większości w języku japońskim. Może jednak zastanawiać fakt, dlaczego w tym miejscu ani nigdzie w rozprawie nie została wspomniana jedyna wydana w Polsce monografia dotycząca dialektu wyspy Ikema ani żaden z artykułów naukowych autora tej monografii. Byłem co prawda w swoim czasie promotorem doktoratu stanowiącego podstawę tej monografii, ale na brak

ten zwracam uwagę wyłącznie z powodów zasadniczej bliskości tematycznej z dociekaniem recenzowanej rozprawy.

Kontynuując jednak pozytywną całkowicie ocenę rozprawy mgr Jarosz chciałbym też zwrócić uwagę na równie starannie opracowane uzupełnienia tekstu w postaci niezwykle obszernych aneksów w formie miyako-angielskiego słownika wyrazów, indeksu nazw geograficznych, indeksu rzeczowego, indeksu zdań przykładowych oraz szczegółowych indeksów, takich jak wykaz archiwaliów związanych z dorobkiem Newskiego przechowywanych w bibliotece Uniwersytetu Tenri, indeksu oznaczeń dodanych do poszczególnych haseł a także indeksu nietypowych symboli fonetycznych zastosowanych w transkrypcji.

Rozprawa została przez Autorkę podzielona na trzy wyraziste części, z których wszystkie powinny być potraktowane jako własny i twórczy wkład doktorantki.

Pierwsza część stanowi szczegółową charakterystykę dokonań badawczych Mikołaja Newskiego, omawia jego sylwetkę jako badacza, opisuje szczegóły jego wypraw naukowych na obszar Riukiu i na same wyspy Miyako a także charakteryzuje wyczerpująco zebrany przez Newskiego materiał od strony jego zawartości, postaci językowej, układu i schematu opisu. Zawiera też charakterystykę kategorialną słownictwa oraz typologię przykładów wraz z przypomnieniem postaci informantów i innych źródeł, z których Newski korzystał.

Część drugą rozprawy stanowi wyekscerpowana przez Autorkę i pomysłowo opracowana monografia języka Miyako (jak go sama określa), przygotowana zgodnie z metodologią nowoczesnej lingwistyki. Jest to synchroniczny w zasadzie opis stanu tego w istocie ugrupowania dialektalnego z licznymi odwołaniami do problematyki diachronicznej. W tym miejscu chciałoby się zapytać o to, w jaki sposób rozumie Autorka rozprawy stosowane przez siebie i opatrzone zresztą cudzysłowem określenie „*generic Miyakoan fonology*” (str. 227). Czy chodzi tutaj o diachroniczne rozróżnianie archaizmów i innowacji czy też o synchroniczne poszukiwanie typowych czy też bazowych własności definiujących miyako-angielski w jego odmienności od innych regiolektów, etnolektów etc. Czy, gdyby wykluczyć odniesienia do historyczno-porównawczych kwestii pokrewieństwa językowego, rozpadu pierwotnego obszaru językowego, mogłoby tu chodzić o poszukiwanie cech konstytuujących miyako-angielski jako właśnie odrębny język? Deklarowane

wszędzie podejście etnolingwistyczne rozmijałoby się tutaj zdecydowanie z podejściem dialektologicznym.

Trzecia część rozprawy stanowi ocenę wartości poznawczej materiału językowego zebranego przez Newskiego z perspektywy etnolingwistyki, ich przydatność do badań etnolingwistycznych a także zawiera obserwacje Autorki na temat utrwalonego w tym materiale obrazu świata, podłoża kulturowego świata Miyako, sfery wartości i odzwierciedlenia płaszczyzny socjoantropologicznej w odnotowanych przez Newskiego wyrażeniach, przysłowiach, a więc tego wszystkiego co wiąże się z etnograficzną charakterystyką danych językowych.

Odrębną część rozprawy stanowi opracowana z wielkim nakładem pracy rekonstrukcja słownika miyakońskiego Mikołaja Newskiego w postaci pliku komputerowego o zawartości 713 stron z wszystkimi hasłami w układzie alfabetycznym i w przeredagowanej przez Autorkę transkrypcji. Jest to niezwykle cenne wzbogacenie samej rozprawy w wersji w zasadzie gotowej do edycji.

Rozprawę doktorską mgr Jarosz ocenić mogę jako poważne ze wszech miar, oryginalne i własne dokonanie badawcze, odzwierciedlające bardzo dobre przygotowanie merytoryczne Autorki, uwieńczone powodzeniem wykorzystanie metodologii lingwistycznej oraz etnolingwistycznej i jednocześnie przywracające w pełni nauce dorobek riukiuanistyczny Mikołaja Newskiego. Niezależnie od wszystkich kontrowersji związanych z tematyką i z dyskusjami naukowymi w tekście rozprawy, chciałbym móc potraktować ją jako rozprawę z dziedziny szeroko pojętego językoznawstwa japonistycznego, dialektologii japońskiej oraz etnolingwistyki obrszaru japońszczyzny. Z taką też intencją chciałbym zwrócić się do Rady Wydziału Neofilologii UAM o dopuszczenie mgr Aleksandry Jarosz do dalszych etapów jej przewodu doktorskiego, gdyż oceniana przeze mnie rozprawa całkowicie spełnia wymogi stawiane dysertacjom naukowym tego gatunku.

W tym miejscu chciałbym też, z uwagi na wysoki poziom naukowy tej rozprawy, przedłożyć wniosek o jej wyróżnienie.

Warszawa, dnia 25 kwietnia 2016 r.

R. Hlowa